

Ratolesti podpory zdraví ve školách ČR

Informační příloha

únor 2006

PRŮVODCE VÝCHOVOU KE ZDRAVÍ

Seriál - část 7.

Seriál vychází od září v příloze Ratolesti v každém čísle Učitelských listů 2005-06

V předchozím pokračování seriálu byla dokončena část, která se zabývala tvorbou učebních osnov, vycházejících ze vzdělávacího oboru *Výchova ke zdraví* (z RVP ZV), především pak integrací vzdělávacího obsahu tohoto oboru s obsahy jiných vzdělávacích oborů.

V další části jsme se pokusili o některé pohledy na druhý obor vzdělávací oblasti *Člověk a zdraví – Tělesnou výchovu*. Snažili jsme se osvětlit některá východiska, která jsou pro *Tělesnou výchovu* a pro vlastní podporu zdraví v základním vzdělávání důležitá, která bychom si měli uvědomovat, respektovat, promýšlet atd.

Dnešní pokračování se bude plně věnovat tvorbě učebních osnov ve školních vzdělávacích programech, které vycházejí ze vzdělávacího oboru *Tělesná výchova*.

Tvorba učebních osnov Tělesné výchovy ve školním vzdělávacím programu

Následující informace a náměty vycházejí ze zkušeností s tvorbou učebních osnov vyučovacího předmětu *Tělesná výchova* ve školních vzdělávacích programech základních škol a nižších stupňů víceletých gymnázií. Učitelům těchto škol jsou také v první řadě informace určeny. Vzhledem k tomu, že struktura školních vzdělávacích programů je v části týkající se učebních osnov shodná v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání (RVP ZV) i v Rámcovém vzdělávacím programu pro gymnaziální vzdělávání (RVP GV), je většina informací platná (použitelná) i pro učitele čtyřletých gymnázií a vyšších stupňů víceletých gymnázií.

Poznámka: V textu používám jako název vyučovacího předmětu pojem „*Tělesná výchova*“, i když jde o určité zjednodušení. Škola si může ve svém programu nazvat vyučovací předmět i jinak.

Co bychom měli vědět (mít na paměti), než začneme tvořit učební osnovy Tělesné výchovy

1. Chce se po nás, abychom charakterizovali vyučovací předmět, vymezili výsledky výuky (výstupy) v jednotlivých ročních (obdobích), stanovili učivo, které použijeme k dosažení výstupů, a popsali postupy, které budou efektivní pro vyučovací proces v našem předmětu.

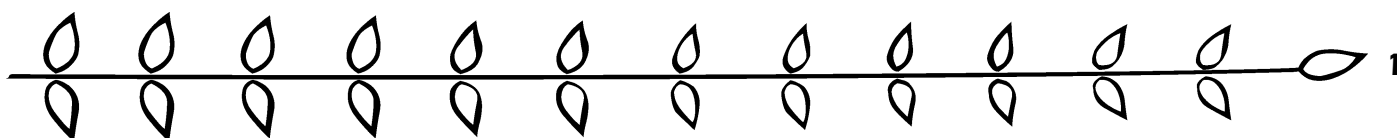
Proč? Protože můžeme nejlépe propojit znalosti a zkušenosti z oboru s konkrétními podmínkami školy i zájmy žáků, které jsou na každé škole trochu odlišné. Můžeme

také nejlépe a nejrychleji reagovat na každou změnu podmínek a potřeb žáků dané školy.

Nejde o formalitu. Podstatou tvorby učebních osnov ve školním vzdělávacím programu je promyšlení všech podmínek a možností, které na škole máme, všech metod a postupů, které se nám osvědčily či neosvědčily, jde i o hledání dalších možností (příležitostí), které by mohli výuku i pohybové činnosti v životě školy obohatit a učinit je pro žáky zajímavější, jde také o užší propojení a využití vědomostí a dovedností, které žáci nabývají v různých vyučovacích předmětech a činnostech školy.

2. Tvorba učebních osnov není jednorázový akt. Proces tvorby by měl nastartovat diskuse o povaze a kvalitě vyučovacího předmětu na škole, o tom, co je pro žáky podstatné a důležité, o metodách, které jsou účinné a pro žáky příznivé, o vztazích mezi učiteli a žáky, o hodnocení i požadavcích na žáky, o jejich smyslu a praktické potřebnosti atd. Při samotné tvorbě půjde o hledání nevhodnějšího modelu, který by vystihl všechna specifika dané školy a výuky v ní. Můžeme použít mnoho textů a podkladů, ale výsledek by měl být odrazem konkrétní situace ve škole a jedinečnosti našich záměrů.

Ukončení tvorby učebních osnov a jejich realizace neznamená konec práce. Další etapy by měly být pokračováním započatých diskusí a hledání, měly by být vedeny v duchu průběžného hodnocení a korekcí vlastní práce – tedy

i případných úprav učebních osnov. Určitě se jedná i o průběžné vzdělávání a hledání dalších inspirací i „mimo stěny vlastní školy“.

3. Tělesná výchova není izolovaný vyučovací předmět a my jako tělocvikáři nejsme jen „podněcovateli“ pohybových dovedností. Intervence pohybu do celého života školy a poznatků či dovedností z jiných předmětů do tělesné výchovy by měla být výraznější a měla by se promítnout už do podoby učebních osnov.
4. Tvorba učebních osnov je projevem naší profesionality. Jistě nám mohou z počátku dělat problémy formy či stylizace některých částí učebních osnov, ale neměl by to být problém didaktický (co mají žáci dělat, proč to mají dělat, jak bude činnost strukturovaná, jak žáky povedeme k výsledkům, co budeme vyžadovat, jak poznáme, že dosáhli oněch předpokládaných výsledků atd.).

Název vyučovacího předmětu

Pro pojmenování vyučovacího předmětu, který vzniká na úrovni ŠVP ze vzdělávacího oboru Tělesná výchova, je logické volit stejnojmenný název. Název **Tělesná výchova** se používá ve školství dlouhodobě, je stručný a má ustálený význam, vymezující záměrnou výchovnou činnost prostřednictvím tělesných (pohybových) činností. Pro žáky, učitele i širokou laickou veřejnost je zcela srozumitelný a transparentní.

Pokud bude škola volit jiný název povinného vyučovacího předmětu, měl by takový název nejen vyjadřovat vztah k výchově a k pohybovému učení, ale měl by především jasně znázorňovat případný specifický záměr školy.

Příklad

- Škola vytváří z obsahu vzdělávacího oboru na 1. i 2. stupni základního vzdělávání vyučovací předmět **Tělesná výchova**.

- Škola zařazuje na 1. stupni vyučovací předmět **Tělesná výchova** a na 2. stupni, kde realizuje rozšířenou výuku tělesné výchovy se sportovním zaměřením, volí název **Sportovní výchova** atd. Variant a kombinací názvů je více.

- Pokud by škola volila integrovaný vyučovací předmět z obou oborů vzdělávací oblasti Člověk a zdraví (tj. z Výchovy ke zdraví a Tělesné výchovy), pak je možné použít název dané vzdělávací oblasti – **Člověk a zdraví** nebo **Zdraví a pohyb** atd.

Pro volitelné vyučovací předměty, které obsah povinného vyučovacího předmětu prohlubují, rozšiřují, případně se zaměřují jen na některou část vzdělávacího obsahu oboru, je možné volit mnohem širší škálu názvů. Podobně je tomu u povinných předmětů, které mohou vznikat na školách s rozšířenou výukou zaměřenou na tělesnou výchovu a sport.

Příklad

Škola organizuje volitelný vyučovací předmět všeobecně zaměřený na sportovní i nesportovní pohybové činnosti a volí název **Sportovní a jiné pohybové aktivity**.

Škola zařazuje volitelný předmět nebo další povinný předmět zaměřený na některou skupinu sportů, jeden sport či pohybovou činnost a volí např. tyto názvy: **Sportovní příprava; Pohybová a taneční příprava; Sportovní hry; Netradiční pohybové aktivity; Turistika a pobyt v přírodě; Plavání a vodní sporty** atd.

Chyby, které se vyskytují ve ŠVP

- Název vyučovacího předmětu se liší od názvu uvedeného v učebním plánu školy.

- Školy chtějí vyjádřit vazbu mezi vyučovacím předmětem Tělesná výchova a vzdělávacím oborem Tělesná výchova či vzdělávací oblastí Člověk a zdraví a učební osnovy zahajují takto:

Vzdělávací oblast: Člověk a zdraví

Vzdělávací obor: Tělesná výchova

Název vyučovacího předmětu: Tělesná výchova

Je to matoucí. Hlavní informace, že jde o učební osnovy Tělesné výchovy se ztrácí. Zde jsme již na úrovni vyučovacího předmětu, z RVP ZV už jsme vybrali vše, co potřebujeme, upravili jsme to pro potřeby vyučovacího předmětu, měli bychom tedy hovořit pouze o něm! (Něco jiného je vymezit, z jakého vzdělávacího obsahu vyučovací předmět vznikl, především pokud integroval i obsah jiných oborů. Ale to už je záležitost charakteristiky vyučovacího předmětu.)

- Nepoužívá se důsledně pojem „vyučovací předmět“.

Charakteristika vyučovacího předmětu

Jestliže škola stanovila ve své výchovné a vzdělávací strategii (v charakteristice ŠVP) společné způsoby podpory zdraví na škole a v jejich rámci popsala ucelený systém pohybových aktivit, které hodlá realizovat za podpory všech učitelů, pak v **charakteristice vyučovacího předmětu** vymezí konkrétní předmět tak, jak jej chtějí učitelé tělesné výchovy na dané škole nabízet žákům jednotlivých stupňů, případně konkrétních ročníků.

Charakterizovat daný vyučovací předmět znamená popsat, jak předmět vznikl, jaké je jeho pojetí na dané škole, co je pro něj charakteristické, co bude společné všem učitelům realizujícím daný předmět, k čemu budou směřovat, co budou respektovat, co budou moci využívat nebo měnit na základě centrálních i vlastních společně stanovených pravidel.

Obsahové, časové a organizační vymezení předmětu

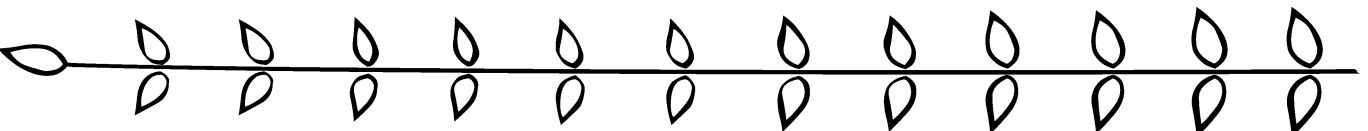
Součástí charakteristiky, většinou hned v úvodu, bývá i bližší vymezení **pojetí vyučovacího předmětu**, jeho **cílů** nebo obojího (proč je vyučovací předmět důležitý ve vzdělávání našich žáků, čemu ve vzdělávání přispívá, co je jeho cílem, jak je pojímán na konkrétní škole, co je pro danou školu specifické atd.). I když struktura ŠVP tyto údaje nepředepisuje, je to velice vhodná a žádoucí pasáž, ale zároveň i dost obtížná pro zpracování, pokud nechceme doslovně opisovat charakteristiku oboru z RVP ZV nebo ze současných vzdělávacích programů.

Velmi vhodná by v charakteristice byla i zmínka o **hodnocení žáků** – v návaznosti na celkový systém hodnocení žáků na škole i vzhledem ke specifickým pohybového vzdělávání. Takové informace se zatím objevují velmi málo.

Výpověď o **obsahu** znamená především informaci o tom, zda vyučovací předmět rozpracovává:

- všechny očekávané výstupy a učivo vzdělávacího oboru Tělesná výchova,

- jen část očekávaných výstupů a učiva vzdělávacího oboru Tělesná výchova (např. zdravotní tělesná výchova je přesunuta do samostatného vyučovacího předmětu; problematika drog ve sportu se stala součástí samostatného vyučovacího předmětu Výchova ke zdraví),

- první nebo druhý výše uvedený případ je kombinován s integrací dílčích témat jiných vzdělávacích oborů nebo s celým vzdělávacím oborem (např. s Výchovou ke zdraví). Při integraci oboru Tělesná výchova s jiným vzdělávacím oborem či jeho částmi je třeba respektovat časovou dotaci všech obsahových součástí, z nichž předmět vznikl (viz dále o časovém vymezení).

Protože učivo vzdělávacího oboru Tělesná výchova lze do jisté míry upravovat a modifikovat (vzhledem k podmínkám školy, zájmu, potřebám i možnostem žáků, tradici školy atd.), je vhodné stručně nastínit **možná obsahová specifika vyučovacího předmětu**. Především, na které pohybové činnosti bude klást škola důraz a proč, do kterých ročníků a proč se řadí některé sezónní činnosti a činnosti vyžadující zvláštní materiální a prostorové podmínky (plavání, turistika, lyžování atd.), jaké sportovní hry a ve kterých ročnících škola preferuje, jaké netradiční sporty zařazuje, případně z jaké nabídky činností mohou učitelé volit atd.

Někdy školy tvoří samostatné kurzy a projekty, které stojí mimo vyučovací předměty a jejichž součástí je část vzdělávacího obsahu oboru Tělesná výchova. Pak je potřeba popsat, že se daný obsah realizuje v rámci konkrétních forem výuky a že není, případně je součástí vyučovacího předmětu Tělesná výchova.

Dále je třeba popsat v základním vzdělávání **postavení tematického okruhu Zdravotní tělesná výchova**, který může zůstat organickou součástí tělesné výchovy nabízenou preventivně všem žákům nebo může být realizován v samostatném vyučovacím předmětu pro žáky III. zdravotní skupiny, případně ve volitelném předmětu, či je obsah tématu využíván více způsoby.

Měly by zde zaznít i informace opačného charakteru, tj. **jaké učivo** vymezené v RVP ZV **není vůbec zařazeno do učebních osnov Tělesné výchovy a proč** (např. skok do výšky pro nedostatečně vybavené doskočiště), případně za jakých podmínek může být některé učivo zařazené do učebních osnov omezeno a **nabízeno jen některým žákům, skupinám, třídám** (zdravotní stav žáků, rozdíly ve zdatnosti a výkonnosti žáků, nestejné podmínky pro výuku jednotlivých tříd, nepříznivé klimatické podmínky atd.). Kdy si může z vymezeného učiva **vybírat učitel nebo žáci**.

Pokud škola zařazuje do učebních osnov **rozšiřující vzdělávací obsah**, měla by být popsána **pravidla jeho využití** pro jednotlivce, skupiny nebo celou třídu.

Součástí obsahového vymezení vyučovacího předmětu by měla být i informace o **začlenění průřezových témat**. Stačí jejich výčet, protože podrobná specifikace by měla být ve vymezení vzdělávacího obsahu. Je ale možné podrobnější vymezení průřezových témat i v charakteristice.

Příklad

Mediální výchova bude propojována s tělesnou výchovou od 4. ročníku. Jednotlivé tematické okruhy budou spojovány s hodnocením sportovních informací, s propagací sportovních akcí školy, s realizací a vyhodnocováním turnajů, soutěží, závodů atd. (podrobnější zařazení viz rozpracování vzdělávacího obsahu).

Chyby, které se vyskytují ve ŠVP

Z hlediska **obsahového vymezení** se nejčastěji objevují tyto chyby:

- Není zřejmé, z jakého vzdělávacího obsahu a jakých vzdělávacích oborů se vyučovací předmět vytvářel (zda se jedná o celý vzdělávací obsah daného oboru nebo jen o část; zda jde o integraci; jaká konkrétní část vzdělávacího obsahu jiného oboru se přiřazuje).

U víceletých gymnázií, pokud budou mít společné učební osnovy pro nižší a vyšší stupeň, musí být zvlášť konkretizována situace týkající se RVP ZV i RVP GV.

- Vymezení pojetí vyučovacího předmětu je velmi obecné a formální. Většinou nepostihuje rozdíly ve výuce na 1. a 2. stupni.

- Cíle (pokud jsou zařazeny) se vztahují jen k obsahu Tělesné výchovy, i když je integrován vzdělávací obsah jiného oboru.

- Vybraný vzdělávací obsah neodpovídá časové dotaci (např. Tělesná výchova je rozšířena o 2 vyučovací hodiny s tím, že jde o integraci s Výchovou ke zdraví, ale z tohoto oboru je zařazena jen velmi malá část vzdělávacího obsahu – první pomoc při úrazech).

- U charakteristiky není žádná zmínka o Zdravotní tělesné výchově, a v rozpracování vzdělávacího obsahu se daný tematický okruh také neobjevuje.

- Informace o průřezových tématech nesouhlasí s vymezením v kapitole Charakteristika ŠVP.

- Není dostatečně jasně popsán způsob vymezení vzdělávacího obsahu a specifika zacházení s ním. Předem se předpokládá, že způsob vymezení vzdělávacího obsahu v učebních osnovách bude každému jasný a že není nutné jej komentovat. Opak bývá pravdou.

Někdy lepší uvést víc konkrétnějších informací, a to jak pro nové učitele, kteří přijdou do školy až po zpracování ŠVP, tak pro rodiče nebo inspekci, kteří budou chtít (muset) ŠVP číst.

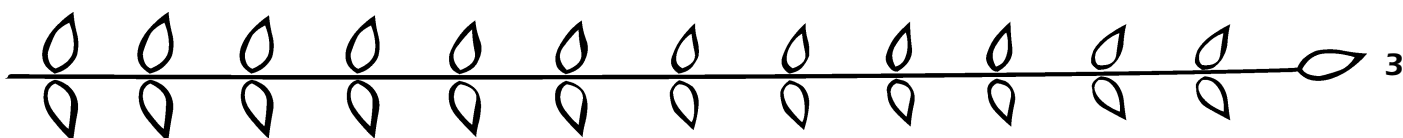
Z hlediska **rozsahu** je třeba vycházet z faktu, že vzdělávací obor Tělesná výchova je vymezen pro 1. až 9. ročník základního vzdělávání s minimální časovou dotací pro daný předmět **2 vyučovací hodiny v každém ročníku 1. i 2. stupně** (stejně je tomu i na gymnáziu). Jakékoli navýšení časové dotace ve všech, nebo jen některých ročnících, je třeba zvlášť uvést a komentovat. Navyšovat hodiny mimo integraci oborů lze pouze z disponibilní časové dotace, která není určena pro Další cizí jazyk.

Chyby, které se vyskytují ve ŠVP

Z hlediska časového vymezení jsou nejpodstatnějšími chybami tyto:

- Údaje o časové dotaci jsou rozdílné v učebním plánu školy a v charakteristice vyučovacího předmětu.

- Vyučovací předmět je rozšířen o vzdělávací obsah jiného oboru, ale není časově posílen.

Údaje o **organizaci** vyučovacího předmětu jsou údaji o zařazení předmětu do režimu výuky, o neobvyklém rozložení výuky (spojování vyučovacích hodin, nepravidelná výuka v lichém a sudém týdnu), o rozsahu oddělené a koedukované výuky, o předpokládaných formách výuky (vyučovací jednotka, kurz, soustředěná výuka) atd. Chybět by neměly ani základní **údaje o zajištění bezpečnosti** při realizaci pohybových aktivit, především ve specifických prostorách a podmínkách (prostory mimo areál školy, plavecký výcvik atd.).

Možné je vytyčení společných zásad týkajících se sportovního obutí a oblečení žáků, použití vlastního náčiní žáků, vlastní výstroje a výbroje atd.

Chyby, které se vyskytují ve ŠVP

Údaje o organizaci Tělesné výchovy patří k částem s nejmenším počtem chyb, pouze některé údaje občas chybí.

Výchovné a vzdělávací strategie

Vymezit společné **postupy**, které umožní (navodí, usnadní) žákům dosahování očekávaných výstupů, znamená vymezit základní strategie uplatňované všemi učiteli tělesné výchovy při realizaci předmětu ve prospěch žáků! Výchovné a vzdělávací strategie by měly směřovat k utváření některé z **klíčových kompetencí** (mohou směřovat i k více klíčovým kompetencím).

Při vytváření výchovných a vzdělávacích strategií na úrovni vyučovacího předmětu bychom měli zákonitě vycházet ze strategií na úrovni školy (rozpracovaných v kapitole Charakteristika ŠVP), protože jsou jejich konkretizací, dále ze znalosti klíčových kompetencí, protože jejich utváření podporují, a z cílového zaměření vzdělávací oblasti Člověk a zdraví (RVP ZV), protože jejich naplnění umožňují.

Formulaci výchovné vzdělávacích oblastí je třeba považovat za jednu z nejobtížnějších částí tvorby učebních osnov. Spojuje se zde stránka významová (co a proč formulovat) i jazyková (jak formulovat). Osvědčilo se, aby byly výchovné a vzdělávací strategie uvozeny nějakou větou, která říká, že všichni učitelé daného vyučovacího předmětu volí nějaký postup.

Chyby, které se vyskytují ve ŠVP

V této části učebních osnov se chybuje poměrně často. K nejčastějším chybám patří:

- „Strategie“ se vztahuje jen k jednomu tématu (např. podpora spolupráce žáků ve sportovních hrách, jako by se v jiných činnostech nemohla spolupráce rozvíjet).

- „Strategie“ jsou zaměřovány za cíle (dosahovat něčeho, naučit žáky něco) nebo očekávané výstupy (žák dělá, dosahuje).

- „Strategie“ směřují spíše k tomu, že učitelé kontrolují, sledují, dbají na dodržování a málo podporují aktivní a samostatnou činnost žáků.

- Jsou volena ne zcela vhodná uvozovací slovesa (např. „učí“ – tento pojem navozuje proces učení, říká, že někoho něčemu učíme, ale neříká jaký postup (strategii) volíme, abychom naučili a při tomto učení utvářeli klíčové kompetence nebo abychom navozovali příležitosti pro jejich utváření. Např. všichni učitelé „učí žáky plánovat, organizovat a vyhodnocovat jejich činnosti a dovednosti“ říká, že učitel seznamuje žáky s nějakými postupy vhodnými pro plánování, organizaci a vyhodnocování pohybových činností, ale už není zřejmé, zda si to žáci mohou vyzkoušet, zda získávají i praktickou zkušenost a dovednost. Podobně je to někdy i u sloves „podporuje“, „připravuje“ apod., opět není patrné, jak podporuje (připravuje), jaký postup k tomu volí.

- „Strategie“ jsou příliš obecné, vhodné spíše pro školní úroveň, nezohledňují konkrétní specifika a možnosti daného vyučovacího předmětu. Např. „vedou žáky ke spolupráci“, je platné pro učitele všech vyučovacích předmětů. „Strategie“ v Tělesné výchově by měly říkat, jaké postupy učitelé volí, aby bylo spolupráce žáků dosahováno právě v tomto vyučovacím předmětu – např. „připravuje pro žáky takové pohybové činnosti, problémové úkoly a organizační situace, pro jejichž úspěšné řešení je nutná spolupráce žáků“.

Příklad

Výchovné a vzdělávací strategie na úrovni školy

Kompetence k učení

Všichni učitelé školy (budou):

- vytvářet situace, při nichž budou mít žáci možnost plánovat, organizovat, řídit i hodnotit vlastní učení a pracovní činnosti (budou k tomu cíleně dávat příležitost všem žákům)

Výchovné a vzdělávací strategie na úrovni vyučovacího předmětu TV

Všichni učitelé vyučovacího předmětu tělesná výchova (budou):

- umožňovat žákům samostatnou přípravu, organizaci, řízení a vyhodnocování soutěží, závodů a jiných pohybových akcí na úrovni třídy (školy) nebo je budou do této činnosti zapojovat;

- vytvářet pro žáky příležitosti k cílenému ověřování účinnosti některého z modelů kondičních programů pro rozvoj zdravotně orientované zdatnosti (sledování, zaznamenávání, vyhodnocování);

- uplatňovat ve výuce reciproční didaktický styl E (s nabídkou), kdy si žák z nabídky samostatně volí obtížnost pohybové činnosti podle svých možností

V příštím pokračování se budeme věnovat rozpracování vzdělávacího obsahu v učebních osnovách Tělesné výchovy a zkušenostem ze škol, které již školní vzdělávací programy vytvořily.

*Autorem této části je PaedDr. Jan Tupý.
Případné dotazy na adresu tupy@vuppraha.cz.*

